

סקירות ספרים

התעללות מינית בילדים: תיאוריה ודרכי טיפול

טילמן פרניס הוצאת אח.

קרית ביאליק 1995

בעשור האחרון מסתמן מפגש בלתי נמנע בין תחום הרווחה לבין מקצועות בריאות הנפש ויש המגדירים את העניין הגובר כתופעת ההתעללות בילדים כמהפכה. נראה, כי הזעקה הציבורית העולה בהחשף סבלם של אלפי ילדים בישראל, והלחץ המתמיד של הארגונים להגנת הילד על דעת הקהל, מתחילים להניב פרי. השתלמויות, ימי-עיון, מאמרים פובליציסטיים, קליניים ומדעיים בספרות המקצועית הישראלית מתחילים לעורר את הדאגה לשלומם של הילדים המוכים והמנוצלים. התרגום לעברית של ספר זה הוא אירוע בעתו, המניח נדבך חשוב בספרות המקצועית העברית עבור המתעניינים בדינמיקה של ההתעללות, ובהטוויית דרכים להתרת הסבכים, שהיא יוצרת.

פרניס, פסיכיאטר גרמני, פרסם כבר לפני כארבע שנים מאמרים קליניים, שהתמקדו בהיבטים המערכתיים של ההתערבות הטיפולית לטובת ילדים שהיו קרובן להתעללות מינית. הספר שלפנינו הוא מדריך מעשי, שבאמצעותו מחלק אתנו המחבר כמה מהלקחים ומן המיומנויות שרכש במהלך חמש-עשרה שנות עבודתו בתחום קשה זה.

בספר שני חלקים. בראשון משתף אותנו פרניס ברעיונות ובמושגים, הרלוונטיים ביותר, לדעתו, הן להבנת הנושא והן לביסוס התנאים העיקריים, הנדרשים לשם ביצוע מוצלח של משימות ההתערבות לאחר גילוי ההתעללות. בשני הוא פורש לפנינו את הבעיות המעשיות ואת המכשולים הרבים, שאיש מקצוע, הנדרש לסייע לילדים המנוצלים ולבני משפחותיהם ייתקל בהם. בעוד שבחלק הראשון מצביע פרניס על הדרך האופטימלית, הנובעת מן התיאוריה, בחלק השני הוא מראה לנו, מדוע רק לעתים רחוקות יתפתח תהליך ההתערבות כפי שרצינו.

כשבעת הפרקים הראשונים של הספר מוצגים אופיה הרבת-תחומי של הבעיה, והגישה הרבת-מקצועית הנדרשת לפתרונה. פרניס המטפל לא מניח לשכוח, שהאתגר תרפויטי ומשפטי כאחד ולכן נדרש, שאנשי החוק והמשפט יתמצאו בהיבטים

הפסיכולוגיים של הסוגיה לא פחות משנדרש שאנשי הטיפול יבינו את הצורך בהפסקת הפשע ובהבאת המתעלל לדין. בחלק הראשון מבהיר פרניס, מדוע התעללות מינית בילדים כה קשה לאיתור. הוא מתאר את התופעה כתסמונת של סודיות והתמכרות. סודיות ששותפיה הם הילד החלוי בהוריו, המתעלל והמשפחה, והתמכרות המתעלל, שכל צעד אינסטנטואלי מוריד את העכבה, שעדיין נותרה בו, ומחזק את פורקנו המיני ואת ההסתברות למעשה הבא.

שלושה מתוך שבעת הפרקים בחלק הראשון עוסקים במשבר הנוצר בתוך המשפחה וברשת המקצועית לאחר גילוי ההתעללות. פרניס מראה לנו, כיצד מתפתחים ברשת המקצועית תהליכים מקבילים לפתולוגיה המשפחתית והם מייצגים, לעתים, מניעים שונים. הזדהות של מטפל עם אב מבוהל ומכחיש אינן זהות בהכרח לזו של צוות מוריה של הילדה; המניע של רשויות הרווחה להרחיק ילדה מאב פוגע, לא תמיד נמצא בהלימה עם צרכיה הנפשיים המידיים של הילדה, שמזהה המטפל בפרטני; התפיסה המערכתית, הרואה חשיבות בשמירה על התא המשפחתי, עלולה להתנגש עם גישות אינטר-פסיכיות.

פרניס מעודד את נציגי הרשויות, לבחון את הקונפליקטים המעוררים ביניהם ומזהיר מפני כישלון התערבותי, אם לא יפתרו חילוקי הדעות ברשת המקצועית. הוא מכנה את גישתו – "גישה משפחתית על-מערכתית" ומדגיש את חשיבות השילוב של ההיבט החוקי בהגנה על הילד עם התערבויות מתוחכמות יותר העוסקות בהיבטים הפסיכולוגיים המעגליים של מערכות היחסים סביב הילד הפגוע. בתארו את מגוון טעויות ההתערבות, הרווחות במשברים כאלה, משתמש פרניס במושגים מקצועיים, כמו: "תרפיה-אנטי-תרפויטית" או "הגנה-המעוררדת התעללות", וטובע מונחים חדשים כשהוא מבהיר, כיצד יכולות פעולות של אנשי מקצוע מסוכנות אחת להשפיע באופן חיובי על משימת חבריהם מן הדיסציפלינה האחרת (למשל, "לא-תרפיה תרפויטית").

המחבר מלווה את אנשי המקצוע לכל אורך תהליך ההתערבות מרגע שמתעורר החשד הראשוני להתעללות מינית בילד, וסוקר את דרכי ההכנה לחשיפת הסוד, את מהלכי איסוף המידע, החשיפה והגילוי. הוא מתאר את השלכות הגילוי על רשויות הרווחה ואת הדילמות הקלאסיות, העוסקות בשאלה: "מי ייצא מהבית ולהיכן?". סוף הספר מוקדש לדיון בנושאים ספציפיים של התערבות ומצבי התעללות מיוחדים. פרניס מוביל את הקורא באופן שיטתי ודקדקני מהתשתית התיאורטית דרך הכרונולוגיה של הדרמה האנושית המתפתחת, ומדריך אותו כיצד לנווט בשדה המוקשים המקצועי הזה. פרניס ער ללחץ הנפשי העז שהנדרשים להתערב נתונים בו במצבים כאלה, ולחרדה העמוקה, המלווה את מי שצריך לגעת בטאבו המאיים ו"לדבר מין" עם ילדים.

הספר בנוי כך, שבזמן משבר ניתן לשלוף אותו ממדף, ולעיין בפרק נבחר

כמו שמעיינים באנציקלופדיה או במדריך. למרות, שעדיף כמובן, לקרוא אותו בשלמותו, אך זו קריאה מייגעת. יש בו הפניות רבות לפרקים אחרים בספר, והוא משופע בתת-פרקים ובסעיפי משנה ויש בו, לעתים, חזרות מיוחדות. היסודיות, המאפיינת כל-כך את המחבר, מציבה סטנדרט מקצועי שעלול להתכנס באופן מסודר ולדון ניתן להשגה. מה יניע נציגי רשויות שונות בישראל להתכנס באופן מסודר ולדון באופן קולבורטיבי לא רק במקרים המוצגים בפניהם, אלא גם בדינמיקה הבין-אישית המתפתחת ביניהם? ייתכן, שללא חקיקה ותקנות, שיחייבו הכשרה ושיתוף פעולה מצד אנשי משטרה, פרקליטות ושירותי הרווחה ובריאות הנפש, לא נוכל ליישם בצורה יעילה את התפיסה המקיפה שמציע לנו פרניס.

הספר מיועד לאנשי מקצוע מתחומים שונים, ובתור שכזה מצאתי את מרבית האיורים שלו בלתי מבהירים ולעתים אף מבלבלים. המחבר משתמש בסימנים, הלוקחים מספרות הטיפול המשפחתי, אך מכיוון שלא צירף מקראות לפירוש הסימנים, מה שאמור היה להקל על הבנת הטקסט, עלול אצל קוראים רבים להפוך לחידה.

למרות שניכר, שהכתוב מתבסס על מאגר רחב של ידע וניסיון אישי, התאכזבתי מדלות הסיכומין שמביא המחבר. רשימת הספרות המקצועית שבספר חשוב זה מתאימה בהיקפה למאמר קצר בכתב עת מקצועי יותר מאשר לספר יסוד, החובק 430 עמודים.

לא הוגן יהיה לשפוט חיבור מקיף ורב-תחומי זה על היעדר עומק בנושאים ספציפיים, אך יחד עם זאת, נראה לי, שההחמצה הגדולה כאן קשורה לרדידות הדיון בכל הנוגע לפציעתה הנפשית של הילדה הנפגעת, ובפסיכותרפיה הפרטנית הנדרשת, כדי לעזור בהחלמתה. נושאים מהותיים, כמו: האשמה עצמית, הצורך בהצעת הילדה חסרת האונים, התמודדות עם התנהגויות תוקפניות, מעשי פגיעה עצמית וקשיים בהתקשרות (attachment) בולטים בהעדרם מהטקסט. יש בספר התייחסות מינימלית לתסמונות פוסט-טראומטיות אצל הילדים הפגועים, ומלים ספורות בלבד על הפרעות נתק (דיסוציאציה), המתפתחות כהגנה בפני הטראומה, ומהוות מכשול לחשיפתה. ייתכן מאוד, שנושאים קליניים אלה מצדיקים כתיבת חיבור נפרד. אם נתייחס לספר כאל מדריך על-תחומי, יש לשמור לו מקום חשוב בספרייה של כל איש מקצוע, שעשוי להיות מעורב בשיקום הנזקים הנגרמים מהתעללות מינית בילדים.

ד"ר אלי זומר

בית-הספר לעבודה סוציאלית

אוניברסיטת חיפה והמכון הישראלי

לטיפול ולמניעת לחצים, חיפה